

בגטו של פרומן

יואב בן-ארי

// קו אחד עובר מבן-גוריון לבן-גביר, טו"ר עזרם פרומן, יו"ר "הפורום החילוני" ("הארץ", 25.9), בהתייחסו למטען היהודי-המשיחי המצוי בלבת התפישה הבן-גוריונית של הציונות. מטען זה הגיע, לטענתו, לידי בני-טויו השלם אצל איתמר בן-גביר. לנוכח זאת מציע פרומן, כי הגיעה העת ל"ניתוק של היש-ראליות מהבסיס הדתי היהודי-משיחי" וליצור בתל אביב ובסביבתה "את המדינה הרצליינית המקורית: מדינה חילונית ליברלית ישראלית". יש גרעני אמת במאמר, והראשון הוא, שה-ציונות הבן-גוריונית אכן נושאת מטען משיחי. אלא שהאופן שהוא מביט בו בתופעות ההיסטוריות והאקטואליות לוקה בדיכטומיה פשטנית, והדבר ניכר כבר בגרעין הזה: האין קו אחד עובר גם מהחילוניות הבן-גוריונית לזאת של פרומן? "היהדות החילונית היא אוקסימורון", כר-תב פרומן. אך למעשה, רבות מהזהויות המודרניות רוויות סתירות הקשורות בהיסטוריה שלהן, בסמליהן ובנכונותן לאחוז במסורות. האם בראש דמוקרטיה חילונית יכול לעמוד מלך, שהוא גם ראש הדת המקומית? ודאי שלא, והוא אוקסימורון! אך זה מה שקור רה בברטיניה ובנורווגיה. אמנם פרומן טוען שאין להשוות בין היהדות לנצרות, שכן בני-צרות "היתה מראש הפרדה בין הקיסר לאל, בין הממד החילוני לדתי". אך יחסי הכוחות בין הדת לשלטון לא היו פשוטים בנצרות, ודי אם נזכיר את ההליכה לקנוסה של הקיסר היינריך הרביעי ב-1077 כדי להתרפס לפני האפיפיור, לאחר שזה הטיל עליו חרם. סבך הזהויות בישראל רווי סתירות באופן מיוחד. רוב קוראי "הארץ" אווזים בהשתייכות קולקטיבית ובויקה היסטורית ליותר ממאפיין והוא אחד: ישראל, יהודי, ציוני, עברי, מערבי-מודרני (וזה בלי להיכנס לסוגייה העדתית ולצורות והות אחרות). התנועה בין יסודות הזהות השונים, ולפעמים מנוגדים, איננה בהכרח דבר שלילי, ודווקא התכונות למורכבות עלולה להתברר כבעייתית.

ולפתח כאן עבריות או ישראליות. והנה, בהמשך הוא מזדהה עם האזהרה של גרשם שלום מפני "קלות הדעת שבה התנועה הציונית מג" כסת לעצמה את הדת היהודית, ובאופן ספ" ציפי את שפת הקודש העברית". אם כן, האם מעוניין פרומן ב"בליל שפות אירופיות"? האם שואף הוא להיזהר מפני המטענים המשיחיים של שפת הקודש? או שהוא דווקא שואף לפתח עבריות? נדמה שהכלכול איננו מקרי. מחד גיסא, פרומן מעוניין לכוון "מדינה חילונית ליברלית ישראלית, נטולת חומרי הנפץ היהודיים; מאידך גיסא, קשה עד בלתי אפשרי להבין את הזהות הישראלית ככזאת המנותקת מן העברית. האין העברית המודרנית המאפיין הכולט ביותר של הישראליות?

במדינת תל אביב הליברלית שתוקם לפי החזון החילוני הזה, יסמנו את האחר כחשון ומאיים, כזה שיש להרחיקו מעליהם

והנה, כאשר בוחנים את הספרות העברית המודרנית – ודווקא את פסגות שירתה החילונית – מגלים, שהיא יונקת מן המקורות הקדומים, ובעיקר מן התנ"ך. האם ניתן לקרוא בביאליק, אלטרמן, רחל, עמיחי, בלי להיות קשובים לרחשי הרקע המקראיים, שאתם הם נמצאים בדיאלוג מתמיד? מה נע" שה בו בתנ"ך, לשיטתו של פרומן? האם נמ" נע ממנו כניסה למדינה התל אביבית שהוא שואף לכוון? האם נפסיק ללמד את שורשי העבריות בבתי הספר העבריים? איני סבור שיש תשובות פשוטות לשאלת היחס המודרני לעבר העברי והיהודי. אכן, רבים מן התכנים המקראיים והערכים היהודיים המסורתיים הם בעייתיים, בל"שון המעטה. טענתי היא בדיוק זו: עלינו לא" חזו במורכבות על הסתירות שבה, להכיר בה, לשחק אתה (וכן, לפעמים גם לכעוס עליה). ההתכונות של פרומן למורכבות של סבך הזהויות אופיינית לפתרון שהוא מציע. קודם שנעמוד על כך יש להדגיש, שהפתרון של מדינה חילונית בתל אביב ובסביבתה הוא מוד"פרך לחלוטין מן הבחינה המעשית. לא ברור כיצד מדינה כזאת יכולה בכלל להתקיים:

מה יהיו גבולותיה? האם יהיה לה צבא? נמל תעופה? מה יהיה יחסה למובלעת דוגמת בני ברק? ומה יחס לדרום תל אביב – האם תק"בל מדינה זו את הפליטים האפריקאים, בשם ההתנגדות לגזענות, ותדחה מעליה את האוכ"ל לסייה היהודית המסורתית, בשם השמירה על הליברליות?

האם ההיבדלות הליברלית איננה אלא כסות להיבדלות מעמדית, המסירה אחריות מן השכבות החלשות בחברה? וכמה חילונים מעוניינים בכלל לחיות בישות מזוהה שכזאת, העור"מדת בניגוד גמור למרקם החיים הנוכחי, לתחור"שת המחויבות, לקשרי המשפחה, ולפלוואידיות הגיאוגרפית והזהותית הקיימת כרגע? האומנם רועי החילוני, התולה את דגל הגאווה במרפ"סתו ברמת גן, מעוניין לחיות בישות מדינתית הנבדלת מזאת של סבתו הדתייה, המתגוררת בכאר שבע ומארחת אותו בחגים?

אך מעבר לשאלות הפרקטיות תהיה זו, כאמור, מדינה המושתתת על התכונות לסוגיית הזהות שביסודה. כפי שפרומן עצמו מציי, פתרונו מזכיר את ההסתגרות החרדית בנטאות. אלא שההסתגרות האור"תודוקסית, שהתגבשה במאה ה-19 ונועדה להשאיר את אתגרי המודרנה בחוץ, היא פתרון גרוע בעליל. מי שחי בעת הזאת ונע"זר בטכנולוגיה ובשירותי רפואה, המודרנה היא בהכרח חלק מזהותו. גם אם יתכחש לכך בכל מאודו, הוא אינו יכול לאטום את עצמו באופן הרמטי מפניה, ולא מפני הערכים המכוננים אותה.

באופן דומה, פרומן מעוניין במדינה "יש"ראלית", הדוחה מתוכה רבים מהישראלים; מדינה המושתתת, לתפישתו, על חזון "מדי"נת היהודים" של הרצל, אך תועד לאנשים שאינם מגדירים את עצמם יהודים; וכאמור, אולי גם מדינה עברית, אך כזאת הדוחה מע"ליה את הרבדים ההיסטוריים של השפה.

במהלך של פיצול והשלכה יוכלו תוש"בי המדינה הזאת להתכחש באופן מוחלט לעברם ולזיקותיהם ההיסטוריות ולהעבי"רם לאיזה "שם" אפל שמעבר לגבול. אורחי המדינה הליברלית יסמנו את האחר כמאיים, כחשון, כמסוכן, כנחות בתרבותו, כזה שיש להרחיקו מעליהם. אבל רגע אחד – להרחיק את האחר? לראות אותו כנחות ומסוכן? מאין כל זה נשמע מוכר?

הכותב הוא יועץ חינוכי וסופר